

TITU MAIORESCU

Titu Maiorescu este una dintre figurile proeminente ale vieții literare și culturale românești prin activitatea desfășurată în fruntea grupării Junimea. Din multitudinea preocupărilor creatoare ale lui Titu Maiorescu - concretizate în cea mai mare parte în studiile publicate în „Convorbiri literare”-, care vizau în mod deosebit domeniile limbii și literaturii române, ale culturii, esteticii și filozofiei, s-a cristalizat rolul său de îndrumător al culturii și literaturii, precum și cel de critic literar. Afirmările sale critice au fost pătrunzătoare, exacte și adeseori memorabile. Ecoul lor în epocă a fost enorm, iar în posteritate profund, influențând numeroase generații de critici și cititori.

Principalele idei despre limbă. Titu Maiorescu este unul dintre cei dintâi oameni de cultură români care a înțeles că, după înfăptuirea Unirii din 1859, o primă cale de consolidare a unității naționale trebuie să fie limba română. Din acest motiv, toate studiile sale au militat pentru unificarea limbii române literare prin omogenizarea scrierii, prin punerea la punct a unei gramatici unitare, prin adoptarea principiului îmbogățirii vocabularului cu neologisme și prin promovarea unei atitudini de combatere a oricărei tendințe de stricare a limbii. Aceste idei au fost susținute atât în studii, cât și în ședințele Societății Academice Române. Când în interiorul acestei Societăți au devenit majoritari promotorii latinismului, Titu Maiorescu a demisionat, ca o formă de protest, „nevoind să ia nici o răspundere pentru înstrăinarea limbii culte de limba poporului”.

Prima problemă de limbă ridicată de Titu Maiorescu, vitală pentru vremea aceea, a fost cea a scrierii limbii române literare. Principiile lui Maiorescu asupra acestei probleme au fost următoarele: introducerea alfabetului latin; eliminarea alfabetului chirilic, slavon; ortografia fonetică; combaterea scrierii etimologice.

O altă problemă de limbă, care l-a preocupat pe Titu Maiorescu, este cea a neologismelor. Problema este mai veche, fiind discutată mai întâi de Mitropolitul Simion Ștefan în prefața „Noului Testament de la Bălgrad”, apoi de cărturarii Școlii Ardelene, de Ion Heliade Rădulescu ș.a. Titu Maiorescu merge pe aceeași linie, considerând că este preferabil împrumutul de cuvinte dintr-o limbă străină atunci când apar realități și noțiuni noi, decât compunerea lor în interiorul limbii române din material lexical vechi, procedeu de bază, de exemplu, în limba germană. Maiorescu a fost partizanul îmbogățirii vocabularului limbii române prin neologisme, dar respectându-se câteva condiții: să se împrumute mai ales din limbile romanice, pentru a fi mai ușor adaptate la fonetica limbii române, și numai atunci când este neapărat necesar

O ultimă problemă de mare importanță a fost aceea de combatere a tendințelor de stricare a limbii. Din punctul de vedere al lui Titu Maiorescu două manifestări erau deosebit de periculoase: calculul lingvistic adică traducerea cuvânt cu cuvânt a unor expresii specifice dintr-o limbă străină și beția de cuvinte. Copierea expresiilor idiomatice schimbă sensul unei propoziții sau îl face de neînțeles. De aceea, Maiorescu ridiculizează pe acei gazetari care preluau dintr-o limbă străină expresiile ei caracteristice sau figurate traducându-le întocmai, fără să caute echivalentul specific din limba română (Alecsandri ridiculizase și el aceeași tendință în celebra comedie „Chirița în provincie”). La fel de stricătoare pentru sănătatea limbii este și beția de cuvinte, considerată o adevărată boală a spiritului. Maiorescu o analizează cu ironie mușcătoare în două celebre articole: „Beția de cuvinte” - 1873 și „Oratori, retori și limbuți” - 1902.

Convingerea lui Titu Maiorescu - și aceasta este ideea lui cea mai valoroasă - este că unificarea limbii române literare a fost întârziată „din lipsa unei poezii și proze recunoscute de clasice” și că dezvoltarea ei ulterioară va fi determinată nu de limba propusă de filologi, ci de apariția unor mari scriitori. La întrebarea dacă vor triumfa formele de limbă impuse de filologi sau cele create de scriitori, Maiorescu afirmă: „Tot ce știi este că această alegere se face instinctiv, și nu după reflecție, și că se îndreptază mai ales după poeți; și datoria noastră este dar de a ne împotrivi în contra oricărei monotonizări a limbii sub jugul vreunei filologii și a aștepta venirea acelei poezii și proze clasice, care să fixeze limba”.

Ideile estetice ale lui Titu Maiorescu. Pentru a determina o direcție nouă în evoluția literaturii române, Titu Maiorescu a încurajat apariția unor tineri scriitori. Cu scopul de a le modela o concepție înaltă asupra artei, a simțit nevoia să teoretizeze anumite probleme și să le exemplifice. În felul acesta și-a delimitat câteva principii estetice, inspirate din estetica clasică - greco-latină -, cât și din marii filozofi germani Hegel, Kant și Schopenhauer. Principalele sale lucrări în care își dezvoltă principiile estetice sunt: „O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867” și „Comediile d-lui I. L. Caragiale” - 1885.

Studiul „**O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867**” are un puternic caracter didactic, urmărind să inițieze pe tinerii scriitori în problemele mai generale ale artei. Obiectivul propus de Titu Maiorescu era delimitarea raportului dintre formă și fond în poezie. De aceea își împarte cercetarea în două capitole: I. „Condițiunea materială a poeziei”, în care analizează conceptul de „formă” în artă, și II. „Condițiunea ideală a poeziei”, în care discută conceptul de „fond”, de conținut, în artă.

Punctul de plecare al ideilor dezvoltate de Maiorescu se află în estetica lui Hegel, care disociază adevărul de frumos, considerând că spiritul universal sau, cum spune el, Ideea Absolută, se relevă atât prin adevăr, cât și prin frumos. De adevăr se ocupă știința, frumosul este exprimat prin arte. „Adevărul cuprinde numai idei, pe când frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă”.

Estetica modernă nu mai acceptă această diferențiere tranșantă între știință și artă, considerând, de exemplu, poezia ca pe o formă specifică de cunoaștere metaforică a universului. Maiorescu se oprește în prima parte a studiului său la această „materie sensibilă” în care se încorporează ideea artistică, arătând că fiecare artă își are materialul ei: „sculptura își taie ideea în lemn sau piatră, pictura și-o exprimă prin culori, muzica prin sonuri”. Literatura nu găsește însă în lumea fizică un material gata pentru scopurile ei. Cuvântul prin care se exprimă nu este material, ci doar „organ de comunicare”. Succesiunea de cuvinte produce la nivelul conștiinței noastre imagini și înțelesuri corespunzătoare. În consecință, „materialul sensibil” al poeziei „nu se află în lumea dinafară; el se cuprinde numai în conștiința noastră și se compune din imaginile reproduse ce ni le deșteaptă auzirea cuvintelor poetice”. Pentru a se realiza acest efect de figurare, deci pentru a se sensibiliza conștiința umană prin imagini, este necesar ca în poezie cuvintele să fie concrete.

De aici deduce Maiorescu necesitatea unui limbaj poetic cât mai puțin abstract, explicând rolul figurilor de stil în actul poetic, al epitetelor „ornante”, al comparațiilor „juste”, al personificărilor.

Discutând celălalt aspect, al „conștiinții ideale a poeziei”, criticul consideră că elementul de conținut, fondul, nu trebuie înțeles ca idee propriu-zisă, ci ca sentiment sau

pasiune: „Idea sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simțământ sau o pasiune și niciodată o cugetare exclusiv intelectuală... Prin urmare, iubirea, ura, tristețea, bucuria, disperarea, mânia etc. sunt obiecte poetice; învățătura, preceptele morale, politica etc. sunt obiecte ale științei, niciodată ale artelor”.

Studiul fusese elaborat în spirit critic, întrucât ideile estetice erau ilustrate cu aprecieri și observații asupra literaturii universale și române, exemplele din literatura română reprezentând prima acțiune de evaluare critică a creației noastre beletristice de până atunci. Efectul de instruire asupra tinerilor scriitori a fost remarcabil, chiar dacă Maiorescu era convins că estetica nu produce poeți. În schimb, poate pune stavilă mediocrităților.

Studiul „**Comediile d-lui I.L.Caragiale**” publicat în 1885 în „Convorbiri literare” a fost determinat de nevoia de a-l apăra pe marele dramaturg de atacurile din presa vremii, care îl acuza de imoralitate, mai ales pentru ultima lui comedie, „D-ale carnavalului”, considerată „o stupiditate murdară, culeasă din, locurile unde se aruncă gunoiul”. Maiorescu intervine și pune în discuție două probleme: raportul dintre artă și realitate și condiția moralității în artă.

Pornind de la constatarea că tipurile și situațiile din comediile lui Caragiale sunt inspirate din realitatea socială a timpului, criticul atrage atenția că artistul recrează realitatea dintr-o perspectivă ideal-artistică, fără nici o preocupare practică, în sensul că el generalizează, încercând să surprindă trăsăturile etern valabile ale omului, nu să reprezinte un aspect sau altul al realității punându-se în slujba unei tendințe practice, cum ar fi politica. Caragiale a pus în scenă „câteva tipuri din viața socială” și le-a dezvoltat cu semnele lor caracteristice, cu deprinderile și expresiile timpului lor, „dar el ne arată realitatea din partea ei comică”, urmărind deci să trezească sentimente comice însă, după cum susține Maiorescu, „ușor se poate întrevădea prin această realitate elementul mai adânc și serios, care este nedezlipit de viața omenească în toată înfățișarea ei, precum în genere îndărătul oricărei comedii se ascunde o tragedie”.

Concluzia lui Maiorescu este că „subiectul - unei opere literare - poate să fie luat din realitatea poporului, dar tratarea nu poate să fie decât ideal-artistică, fără nici o preocupare practică”. Ideea criticului român este preluată din estetica lui Kant, care considera că arta este „o finalitate fără scop”, deci fără funcție socială ameliorativă.

Funcția artei este una interioară, în sensul că produsul artistic are efect asupra sensibilității umane, purifică sufletește, îl face pe om capabil să se înțeleagă pe sine în raport cu ceilalți și cu natura. Maiorescu valorifică ideea lui Aristotel asupra katharsisului, care reprezintă principiul purificării umane prin contemplarea artistică. În consecință, orice artă adevărată are funcție educativă, căci produce asupra omului un sentiment de înălțare și de purificare. Prin urmare, arta este morală. prin valoarea ei, nu prin ideile moralizatoare pe care le conține. Teoria aceasta, justă în esența ei, îl conduce pe Maiorescu la combaterea criticilor care respinseseră comediile lui Caragiale pe motiv că ar fi imorale

El dă numeroase exemple din artele plastice și din literatura universală (multe contrariind concepțiile morale curente), subliniind că valoarea lor nu este dată de idei morale explicite, ci de capacitatea de a produce emoții estetice.

Principiul katharsisului aristotelic este amplificat aici prin intermediul lui Schopenhauer, care considera că egoismul, ca rezultat al voinței oarbe de a trăi, este sâmburele răului din om; și că omul reușește să se elibereze temporar de sub tirania

egoismului numai cu ajutorul contemplației estetice. Arta îl transpune pe om - câtă vreme se află sub influența ei - într-o lume impersonală, anulând egoismul din el. În aceasta ar consta, după Schopenhauer, rolul moralizator al artei.

Titu Maiorescu împărtășește acest punct de vedere și contribuie, valorificând sugestia din Aristotel, Kant, Hegel și Schopenhauer, la formarea unei concepții estetice clasice, care a fost dominantă pentru aproape toți scriitorii promovați sau susținuți de Junimea.

Critic literar. Titu Maiorescu nu are studii exclusive de - analiză a operei scriitorilor contemporani cu el sau mai vechi. El nu a făcut critică literară curentă, în sensul de a supune o operă nou-apărută unui examen critic asupra tuturor componentelor sale, pentru a i se stabili nivelul valoric. În articolele sale a făcut însă aprecieri sau a emis judecăți de valoare, care nu au fost infirmate ulterior de cei care au făcut cercetări asupra literaturii române.

Astfel, despre unele poezii ale lui Iancu Văcărescu, Dimitrie Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Andrei Mureșanu, Vasile Alecsandri vorbește în articolul său din 1867, „O cercetare critică...” Asupra lui Mureșanu va reveni în articolul „În lături!” (1886).

Asupra lui Alecsandri insistă mai întâi în „Direcția nouă în poezia și proza română” (1872), unde este considerat „cap al poeziei noastre în generația trecută” și este așezat în fruntea noii mișcări datorită pastelurilor sale, „toate însuflețite de o simțire așa de curată și de puternică a naturei, i scrise într-o limbă așa de frumoasă încât au devenit fără comparare cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri, o podoabă a literaturii române îndeobște”. Ulterior, vorbește mai pe larg despre Alecsandri în „Poeți și critici” (1886), apărându-l în fața celor care îl minimalizau în comparație cu Eminescu și subliniind că valoarea lui constă în totalitatea activității sale literare.

La fel de exact a vorbit și de alți scriitori. În partea a doua a articolului „Direcția nouă...”, când analizează proza, are cuvinte de laudă pentru Alecsandri, D. Bolintineanu, Al. Odobescu, pe care îi consideră „scriitori estetici, fiindcă în materie de limbă urechea lor singură face mai mult decât capul a o sută de filologi”. Mai târziu, în 1908, la apariția unei noi ediții din volumul „Critice”, completează într-o notă lista scriitorilor „estetici”, adică de valoare, cu numele lui Eminescu, Caragiale, Creangă, Duiliu Zamfirescu, I. Al. Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu, G. Coșbuc. Pe Ioan Slavici, ca și pe C. Negruzzi îi elogiase în articolul „Literatura română și străinătatea” (1882).

Dar scriitorii asupra cărora s-a oprit totuși prin studii speciale au fost I. L. Caragiale și Mihai Eminescu. Despre primul a scris „Comediile d-lui I. L. Caragiale”, în care elogiază capacitatea dramaturgului de a crea tipuri viabile, de a generaliza și de a supune realitatea unei viziuni comice.

Despre Eminescu scrie pentru prima oară în 1872, în „Directia nouă...”, analizând cele câteva poezii care apăruseră începând din 1870 în „Convorbiri literare”. Este prudent în aprecieri, subliniază calitățile și defectele tânărului poet, dar are curajul să-l așeze imediat după Vasile Alecsandri, ceea ce reprezintă un act de intuiție extraordinară și de temeritate ieșită din comun: „Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format încât ne vine greu să-l cităm îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvântului este d. Mihai Eminescu. De la d-sa cunoaștem mai multe poezii publicate în „Convorbiri literare”, care toate au particularitățile arătate mai sus, însă au și farmecul limbajului (semnul celor aleși), o

concepție înaltă și pe lângă aceste (lucru rar între ai noștri) iubirea și înțelegerea artei antice”. Mai târziu, după moartea poetului, Maiorescu a publicat „Eminescu și poeziile lui” (1889), cel mai important studiu maiorescian de istorie, critică și analiză literară. Ideea de la care pornește Titu Maiorescu este că Eminescu a fost produsul propriului său geniu: „Ce a fost și ce a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înăscut, care era prea puternic în a sa proprie ființă încât să-l fi abătut vreun contact cu lumea de la drumul său firesc. Ar fi crescut Eminescu în România sau în Franța, și nu în Austria și Germania, ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere; ar fi fost așezat în ierarhia statului într-o poziție mai înaltă; ar fi întâlnit în viața lui sentimentală orice figuri omenști Eminescu rămâne același, soarta lui nu s-ar fi schimbat”. Această determinare în absolut a lui Eminescu i-a iritat, mai târziu, pe unii istorici și critici literari, care i-au reproșat lui Maiorescu tendința de a respinge existența oricărui raport între poet și mediul socio-cultural în care se formează. Maiorescu a vrut însă să evidențieze forța interioară a unui ins de geniu care a învins prin creație toate vicisitudinile existenței. Prin această viziune, criticul de la Junimea a pus bazele mitului eminescian, care domină mentalitatea românească de mai bine de un secol.

Urmărind să dezvolte o „direcție nouă” în literatura română, Titu Maiorescu a supus unei judecăți critice pe aproape toți scriitorii epocii. El n-a făcut analiză de text, obișnuind să-și sintetizeze observațiile în câteva afirmații cu caracter de generalitate, prin care a pus de obicei diagnosticul exact asupra valorii sau importanței unui scriitor. Valabilitatea în timp a judecăților sale critice se explică prin faptul că el este primul om de cultură român care a depășit o perspectivă îngustă, provincială, și a impus perspectiva culturii europene asupra literaturii române. Prin autoritatea pe care a avut-o, a imprimat această direcție și a întors spiritul creator național cu fața spre universalitate.